

PRENS SABAHADDİN BEY'İN SİYASİ FİKİRLERİ: BİREY-DEVLET GÖRÜŞÜ

Oğuz KAAAN*

Özet

Jön Türklerin düşünceleri incelendiğinde bu fikirlerin Osmanlı devletini kurtarmak için birer reçete mahiyetinde oldukları görülür. Bu makalede jön Türk liderlerinden biri olan Prens Sabahaddin Bey'in Osmanlı Devletinin kurtarılması için yapmış olduğu fikri çalışmaları incelendi. Prens Sabahaddin Bey'in siyasi fikirlerinin ne olduğu, savunduğu fikirlerin liberal düşünce etrafında nasıl konumlandırıldığı ve birey devlet ilişkisinin ne düzeyde olduğu sorularına cevaplar aranıyor.

Sabahaddin Bey'in fikirleri iki kavram etrafında toplanmıştır: Teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkezîyet. Prens Sabahaddin Bey yönetim şekillerinin değiştirilmesinden ziyade toplum yapısının değiştirilmesi gereği üzerinde durur. Osmanlı toplum yapısının kolektivist bir yapıya sahip olduğunu ve bu yapının değiştirilerek bireyin ön plana çıktığı bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini belirtir. Prens Sabahaddin Bey toplum için birey değil, birey için toplumun varlığının gerekli olduğunu belirtir. Yani Sabahaddin Bey bireyi toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartır.

Anahtar Kelimeler

Prens Sabahaddin, Teşebbüs-i Şahsi, Adem-i Merkezîyet, Meşrutîyet, Birey

THE POLITICAL OPINION OF THE PRINCE SABAHADDIN: INDIVIDUAL STATE VISION

Abstract

If the ideas of the Young Turks examined, it is seen that these ideas are prescriptions to recover Ottoman state. In this article, ideas of Prince Sabahaddin, one of the leaders of the Young Turks, is analyzed. What is the political idea of Prince Sabahaddin, how his ideas are positioned around liberal thought, and what is the level of individual-state relations, are the questions looked for answers. Ideas of Prince Sabahaddin are gathered in two concepts: individual enterprise and decentralization .

Prince Sabahaddin dwells upon replacement of social structure rather than change of management type. He thinks that, Ottoman society has a collectivist structure, and this structure needs to be transformed into a structure in which individuals are come to the fore. Prince Sabahaddin

* Ar. Gör., Harran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Elemanı.
oguzkaan71@yahoo.com

indicates that presence of society is needed for individuals, and not individuals for the society.
So, Prince Sabahadin issue individuals to fore in the face of society and state.

Key Words

Prems Sabahaddin, individual enterprise, decentralization, Constitution, individual

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde hakim olan sosyal yapı kolektivist bir toplum yapısıdır.¹ Böyle bir toplum anlayışına sahip olan ülkelerde hep toplum ve devlet ön planda olmuştur. Osmanlı toplumu da böyle bir anlayışa sahip olduğundan dolayı toplum ve devletin yerine bireyin ön plana çıkması gerçekten önemli bir yapısal değişikliği gerektirmektedir.²

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başında fikri hareketlilik çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bunun nedeni imparatorluğun kurtulmasının sağlanması düşünceleridir.

Jön Türklerin düşünceleri incelendiğinde bu fikirlerin Osmanlı Devletini kurtarmak için birer reçete mahiyetinde oldukları görülür. Devleti kurtarma arzusu için yapılması düşünülenler arasında bir yöntem anlaşmazlığının ortaya çıkması bu fikir hareketliliğinin ve tartışmaların temeli olmuştur. Jön Türk taraftarlarından biri olan Prens Sabahaddin Bey'in Osmanlı Devletinin kurtarılması için yapmış olduğu fikri çalışmaları, düşünce ve faaliyetleri incelenmeye çalışılarak birey-devlet ilişkilerinde nasıl bir düşünce yapısı taşıdığı üzerinde durulacaktır.

Liberal bir siyasi programı benimseyen düşünürlerin bireysel özgürlüklere önem vermesi, hukukun üstünlüğünü savunması, devletin tarafsız olması ve bireyin kişisel girişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması düşüncesine sahip olmaları gerekmektedir. Yani liberal düşünceye sahip olan düşünürler özellikle bireye büyük önem vermek zorundadır. Bu makalede, Prens Sabahattin Bey'in siyasi fikirlerinin ne olduğu? Savunduğu fikirlerin liberal düşünce etrafında nasıl konumlandırılabilceği? Ve birey-devlet ilişkisinin ne düzeyde olduğu sorularına cevaplar aranacaktır.

1. PRENS SABAHADDİN BEY'İN HAYATI

Prens Sabahattin Bey'in doğum tarihi çeşitli kaynaklarda çeşitli tarihlerde gösterilse de 1878 tarihinde İstanbul'da doğduğu görüşü çoğunlukla kabul edilmektedir. Babası Damat Mahmut Celalettin Paşa, Annesi de II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultandır. Sabahattin Bey'in fikirleri üzerinde babası Mahmut Celalettin Paşa'nın önemli etkileri vardır. Mahmut Celalettin Paşa oğullarının (Sabahattin ve Lütfüllah) iyi bir eğitim ve öğretimden geçmeleri için büyük gayret göstermiştir. Sabahattin Bey'in İstanbul'daki yaşamı boyunca babasının düşüncelerinden ve yaşam tarzından büyük ölçüde etkilendiği görülmüştür. Mahmut Celalettin Paşa İstanbul'dan ayrılırken Sabahattin Bey ve kardeşi Lütfullah Beyler'de babaları ile birlikte gitmiş ve Paris'e yerleşmişlerdir.³

¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 85.

² Fevzi Demir, "İttihat ve Terakki'nin Birey ve Toplum Anlayışı", *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 1997, s. 55, (s.54-62).

³ Ali Erkul, "Prens Sabahattin", *Türk Toplum Bilimcileri*, Haz. Emre Kongar, C.1, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s.83-87.

Sabahattin Bey 1899 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Avrupa'da kendini Jön Türk hareketinin içinde bulmuştur. Sabahattin Bey'in Paris'e gelmesi ile dağınık bir yapı içinde bulunan Jön Türk hareketi bir ivme kazanmıştır. Sabahattin Bey, çalışmalara hem düşünsel, hem örgütsel hem de ekonomik açıdan destek olmuştur. Sabahattin Bey, Jön Türk cemiyetlerini dağınıklıktan kurtararak bir merkezde toplanmasını ve ortak bir hareket çizgisi belirleyerek daha kuvvetli bir şekilde hareket edilmesini arzu ediyordu.⁴ Yani Sabahattin Bey, Osmanlı Devleti içinde var olan unsurlar arasındaki uyumsuzlukları gidermek, dil, din ve ırk unsurları arasındaki hoşnutsuzlukları bertaraf etmek için çalışmalarına devam etmiştir. Bu amaçla Sabahattin Bey ile kardeşi Lütfüallah Bey'ler birinci Jön Türk Kongresinin toplanması için yoğun çaba harcadılar. Kongre 1902 yılında Paris'te toplandı. Kongre, içinde çok değişik anlayışı barındıran "Osmanlı Hürriyetperveran Kongre"sidir.⁵ 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Paris'te Kongrenin tertip edilmesi ve toplanması Sabahattin Bey açısından siyasal bir iddiayla ortaya çıkma vesilesi olmuştur.⁶

1902 yılında yapılan kongreden sonra II. Abdülhamit'e karşı izlenecek mücadele konusunda düşülen anlaşmazlık neticesinde muhalefet safları bölünmüştür. Sabahattin Bey önderliğindeki grup kongreden bir süre sonra Teşebbüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyetini kurmuştur.⁷

I. Kongrenin başarısızlığından sonra yeni bir kongrenin yapılması konusunda anlaşmaya vardılar. İkinci Jön Türk Kongresi Paris'te Aralık 2007 tarihinde yapılmıştır. Kongre'de görüşülen en önemli tartışma konuları; Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, idare sisteminin temelden değiştirilerek meşveret ve meşrutiyet usulünün uygulamaya konulmasıdır.

Prens Sabahaddin Bey 2 Eylül 1908 tarihinde Babasının cenazesi ile birlikte İstanbul'a gelir. 31 Mart Vak'asından sonra 1918 tarihine kadar yurt dışında gider. 1918 tarihinden 1924 tarihine kadar İstanbul'da kalır. 1924 tarihinde Hanedan üyelerinin yurtdışına çıkmasını gerektiren yasa gereği yurt dışına gider ve 1948 tarihine kadar Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kaldıktan sonra bu tarihte İsviçre'de hayatı sona erer.

⁴ Erkul, "Prens Sabahattin", s.91-93.

⁵ Kaan Durukan, "Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası" *Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004, s.145. (s.143-155). Kongre neticesinde Prens Sabahattin hazırladığı beyannameye yer veriyordu: "Vatan- daşların hepsi totaliter idarenin altında eziliyor ve bu duruma belli bir kesim dışında kimse karşı çıkmıyor. İşte bu durumun bilincinde olan entelektüel kesim, cahil halkı bilinçlendirmeli ve bunu uygun bir yolla gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Topraklarımızda yaşayan insanların maddi ve manevi güçlerini birleştirmeli ve bunun için de önce Türkiye'de hürriyet ve adaleti kurabilecek yeni nesil yetiştirilmelidir. Tüm bunları yapmamıza engel olan tek şey, Yıldız Sarayında bu ülkeyi yönetenlerdir. Bunlara karşı bir şeyler yapmak her Türk vatandaşının hakkıdır" Taha Toros, "Prens Sabahattin", *Milliyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978.

⁶ Kongreden sonra yapılan beyanlarda şu noktalar dikkat çekmektedir: 1-Şahsi teşebbüsü geliştirmek ve yapılacak olan idari sistemle ilgili "Adem-i Merkeziyet" fikrinin toplum katlarında kabul görmesi için halk arasında ictimâi eserlerin okunmasını yaygınlaştırmaya çalışmak, 2- Osmanlı Devletini oluşturan çeşitli kavimler arasında bir anlaşma zeminini bulmak,

³ Osmanlı Devletinin hakkını korumak ve genel düşünceleri Osmanlı Devleti lehine çevirmek için gelişmiş devletler nezdinde girişimlerde bulunmak, 4- Programın uygulanmasını sağlamak ve çeşitli kuvvetlere cephe almak için memleket dahilinde muhtelif cemiyet ve komiteler kurmaktır. Cenk Reyhan, "Prens Sabahattin", *Cumhuriyet Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004, s.146.

⁷ Cenk Reyhan, "Prens Sabahattin", s.147.

2. SİYASİ FİKİRLERİ

Prens Sabahaddin Bey, Le Play ekolüne bağlı kişilerin fikirlerini okuyup benimsedikten sonra bu metodları Osmanlı İmparatorluğunun sosyal tahlilini yapabilmek, lazım olan ıslahat programını da hazırlayabilmek için bu ekole intisab etmiştir.⁸

Türkiye de sosyoloji cerayanlarının en önemlilerinden bir tanesi Le Play ekolüdür. Türkiye de bu ekolün ilk müntesiblerinden birisi olan Prens Sabahaddin Bey, Paris'te neşretmiş olduğu Terakki Gazetesinde fikirlerini yaymaya çalışmıştır. *"Birkaç kalbin milli bir ilimle çarptığı, şahsi teşebbüs ile birleştiği gün hayatta görülmeyecek olan bir vatan inkişaf edeceğini"* müjdeleyerek, *"Kurun-ı maziyenin biihaba medeniyetine mehdi zuhur olan bir kıt'ai binaziri hilkatin elimizde mezaristana çevrildiğini temâşa etmek hududumuzun öbür tarafına bir cuşîş-i say-i teşebbüs, vasi bir istilayı medeni, bu tarafın meş'um bir meskene, kapkara bir kitle-i hacalet"* olduğunu dile getirerek 1905'li yıllarda Fransanın en önemli mecmularından birinde neşretmiş olduğu fikirleri ile Türk Le Play ekolüne önderlik etmiştir.⁹

Prens Sabahattin Bey, memlekette görülmekte olan sosyal, siyasi, mali ve iktisadi hadiselerin başarılı bir şekilde halledilebilmesi için ilk olarak bu ekole intisab etmiş bir zihniyetin, mütefekkir ve münevver gençlik zümresinin yetiştirilmesine kanaat getirmiştir.

Türk toplumunun geri kalma sebeplerini tarihi süreç içinde değerlendirmiş ve geri kalmanın en önemli nedeni olarak kolektivist (Tecemmûi) toplum yapısını göstermiştir.¹⁰

Sabahattin Bey'e göre toplum yapısı değiştirilmeden yönetim şekillerinin değiştirilmesi çok önemli değildir. Çünkü idare tarzları ister meşrutiyet ister mutlakiyet isterse cumhuriyet olsun eğer bu siyasal yapı devam ederse sonuçta siyasi tahakküm ve sosyal yoksunluk hep var olacaktır.¹¹

Ona göre, Meşrutiyet yönetimi hem İspanya'da ve hem de İngiltere'de egemen olmuştur. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletlerinde ise cumhuriyet yönetimi hakimdir. Aynı şekilde Orta ve Güney Amerika hükümetlerinin de siyasal düzeni cumhuriyettir. Ancak bahsedilen bu ülkelerin yönetim tarzlarında çok önemli farklar bulunmaktadır. Bu farkların en belirleyici olanı toplumsal yapının her ülkede değişiklikler göstermesidir. Bu görüşünü de şöyle ifade etmektedir.¹²

"Eğer Hükümet şekillerinin ciddi bir önemi olsa idi, meclis-i meb'usanın kefaleti altın da en serbest kanunlarla idare edilen bu Cumhuriyetlerde hukuk-u efradın her tecavüzden masun olması lazım gelirdi" diyerek, Güney Amerika'da cumhuriyetle yönetilen

⁸ Nezahat Nureddin Ege, *Prens Sabahaddin'in Hayatı ve İlmi Müdafaları*, Güneş Neşriyat, İstanbul, 1977, s.36.

⁹ Z. Fahri Fındıkoğlu, "Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin", *Türkiye Harsı ve İctima-i Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1945, s.761.

¹⁰ Bayram Bayraktar, "Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S.29, Ankara, 1997, s.55.

¹¹ Prens Sabâhaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Ve İzâh'lar*, Çev. Fahri Unan, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999, s.17.

¹² İdam, 19 Ekim 1908. Aktaran, Bayram Bayraktar, "Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey", s. 55.

devletlerdeki iktidarların keyfi uygulamaları, toplumsal yapının değişikliğinden dolayı halkın hukukî güvenliğinin yok olmasına sebep olmuştur.

Prens Sabahaddin Bey, *“Parlamento ile idare edilen bütün hükümetlerin meclisleri harici görünüş itibari ile birbirlerine benzerler. Ancak arada bir fark mevcut ise, o da mecliste sandalyesi bulunan partilerin ne kadar olduğudur. Esasen Parlamentolarda yüzeysel bir bakışla görülemeyen fark, milleti temsil etmekte olan meb’usların bağlı oldukları meslekleridir. Bu farklı mesleklerin fevkalade mühim bir mesele olmasının sebebi farklı meslekler de bulunan insanların farklı düşünüş tarzlarının mevcut olacağıdır. Bu nedenle milli hakimiyeti temsil eden millet meclislerindeki meb’uslarında kararlarında mesleklerine uygun görüş tarzlarının hakim olacağı ihtimalidir.”* Prens Sabahaddin’in bu düşünce tarzı sosyal ve ekonomik krizlerin sebeplerini açıklayıcı çok önemli izahlar vermektedir.¹³

Sabahattin Bey, mutlakiyetçi ve merkeziyetçi bir yapıya karşı mücadelesini ilmî temellere dayalı olarak başlatmıştır. Ona göre Osmanlı Devleti’nin devamının sağlanması başlıca iki şartın uygulamaya geçirilmesi ile mümkün olacaktır. İlki, dönemin siyasal şartlarına göre Osmanlı Devletinin yeni bir yapılanmaya gitmesi gerekir. Bu yapılanma 1876 Anayasası’nın yürürlüğe girmesi ve meşrutiyetin ilanı meselesiyle değil devlet idaresinde köklü bir değişikliğe gitmekle başarıya ulaşacaktır. Bunun gerçekleşmesi içinde merkeziyetçi geleneğin yıkılarak imparatorluk bünyesinde bulunan çeşitli unsurlar arasında ortak duygu, düşünce ve işbirliğine dayalı bir milletler topluluğu vücuda getirmek ve olası dağılma ve parçalanmayı önlemeye çalışmak yanında şahsî teşebbüs ilkesinin hayatın her aşamasında uygulanmasını sağlamak gerekmektedir.¹⁴

Prens Sabahattin Bey bir makalesinde, Meşrutiyet yönetiminin sağlanmasına hizmet amacıyla yaptığı çalışmalarında üç önemli amacın takibine çalıştıklarını belirtiyor. Bu amaçları da şöyle sıralıyor: 1-Türkler ve genel olarak Osmanlı içinde yaşayan müslüman unsurlarına karşı var olan zorba idarenin sadece iktidarda bulunan bir veya birkaç kişi tarafından değil, bizim kendi geçimimizi temin tarzımızın ve sosyal hayat tarzımızdaki noksanlıklardan meydana geldiğini göstererek kamuoyunu millî terbiyemizin ıslahı gereğine inandırmak suretiyle istibdadın kaldırılmasına çalışmak için vatanımızın çeşitli yerlerinde bu amaca hizmet edecek merkezler tesis etmek, 2- Müslümanlarla Hristiyan vatandaşlar arasında samimi bir birlikteliğin oluşturulmasını tesis etmeye çalışmak, yani unsur ve mezhep farkı gözetmeksizin Osmalılığı teşkil eden çeşitli unsurların muhtariyet ve bağımsızlık siyaseti takip etmemeleri gereğini katiyen göstermek, 3- Tüm milletlere ve bilhassa medeni aleme karşı milletimizin mutlakiyet idaresine layık olmadı-

¹³ Ege, *Prens Sabahaddin*, ss. 44-47.

¹⁴ Yavuz Abadan, *Siyasi Teorî Açısından Türkiye’de Adem-i Merkeziyet Problemi*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XX, Aralık 1965, s.39-41.

ğını sağlam delillerle isbat ederek aleyhimizde var olan batı düşüncesinden bazılarını milli davamıza kazandırmaya çalışmak.¹⁵

Sabahattin Bey'e göre *"Toplumumuzdaki hastalığın ve âcizliğin gerçek nedeni, millî eğitimden ve kişisel girişimlerden yoksun olmamızdır. İkinci yoksunluğumuz ise, devlet yönetiminin merkeziyetçi tutumuydu."* Sabahattin Bey'e göre, Osmanlı Devleti geniş bir idare alanına sahip idi. Bu alanların daha iyi idare edilebilmesi, devlet işlerinin daha çabuk ve hizmetlerin daha etkin bir şekilde ilgili bölgelere ve alanlara ulaştırılabilmesi için adem-i merkeziyet fikrini savunur. Yani merkezi idarenin bir takım yetkilerinin yerel idareler tarafından yerine getirilmesini önerir.¹⁶

Prens Sabahattin Bey, kollektivist toplumlarda toplumsal yapı gereği merkeziyetçi yönetimlerin egemen olduğunu ileri sürerek, bu yapı içinde bürokrasinin gelişmeyi engelleyici bir rol oynadığını ifade eder. Ona göre, *"merkeziyet usulüne tabi memleketlerde, mesela bir mutasarrıflık dahilinde köprü, yol, hastahane, mektep gibi doğrudan doğruya mahalli ihtiyaçları temin eden inşaata teşebbüs edilmek lazım gelse, sancak vilayet merkezine, merkez dahiliyeye, dahiliye nafiaya, nafia sadarete, sadaret saraya müteselsilen müracaat mecburiyetindedir. Bitip tükenmek şanından olmayan o ağır resmi muamelat içinde memleketin iktisadi hayatı heder olup gidiyor."*¹⁷ Buna bir örnek veriyor: *"Bir gün bir çok mezziyetleriyle temayüz eden devlet adamlarımızdan biri, Bolu sancağı mutasarrıfı iken üç saatlik bir yol yaptırmak için altı sene uğraştıktan sonra, sonunda işten vazgeçmeye mecbur olmuştur."*¹⁸

Yerinden yönetimin gerekliliğine ilişkin olarak ileri sürdüğü bir başka gerçek de bölgelerin ihtiyaçlarının birbirinden farklılığıdır. Bu konuda şunları söylüyor: Adem-i merkeziyet olmaksızın *"memleketimizi imar kabil olmadıktan başka, bir vilayet-teki idare usulünün diğerinde aynıyla tatbiki mahal.(Mesela Yemen vilayeti ile Selanik vilayeti ahalisinin maiyet tarzları arasında muazzam farklar vardır. Bunları yakından görece, her iki vilayetin hakiki ihtiyaçlarını en iyi idrak edecek, elbette, İstanbul'daki memurlar değil, fakat Yemen ile Selanik'te bulunanlardır."*¹⁹ Ona göre yerinden yönetim, toplumsal yapı öğelerini göz önünde bulunduran ve sorunlara merkezden çare aramak yerine, yerinden çözüm aramayı gerekli kılan bir yönetim biçimidir.

Sabahattin Bey, adem-i merkeziyet programı altında idarî muhtariyete (Özerk Yönetimlere) kesin olarak taraftar olmadığını beyan ettikten sonra adem-i merkeziyet tabirinin değiştirilerek veya başka anlamlar yükletilerek tarif edilmeye çalışıldığını söyler.²⁰

¹⁵ Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, Matbaa-i Kütüphane-i Cihan, Dersaadet, 1324, s.6. Prens Sabahattin, *Görüşlerim*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Burç Yayınları, İstanbul, 1999, s.31.

¹⁶ Muzaffer Budak, *Toplumbilimci Prens Sabahattin*, İstanbul, 1998, s.20

¹⁷ Prens Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.12. Nezahat Nurettin Ege, *Prens Sabahaddin*, s.160.

¹⁸ Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.12.

¹⁹ Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.14.

²⁰ Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.7. Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzah'lar*, s.65.

Prens Sabahattin Bey, en fazla bu konudaki görüşleri nedeniyle eleştirilmiş, ülkeyi bölünmeye götürecek fikirler ileri sürmekle suçlanmış ve belki de bu konudaki görüşleri nedeniyle azınlıklar tarafından desteklenmiştir!

Oysa onun bu kavramlarla anlatmak istediği siyasi adem-i merkeziyet değil "adem-i merkeziyet-i idari"dir. Elbette "*bu tarz idarenin muhtariyet ve heyet-i mum-taze usulleriyle hiç bir münasebeti olamayacağı*"nı da söylemektedir.²¹

Hüseyin Cahit Bey'in "*Adem-i Merkeziyet ise Midillî'nin, Sakız'ın ve benzeri adaların hep birer Girit olması hep Yunan âğûşuna atılması için bir hazırlık demektir.*"²² Sözüne karşılık olarak "*eğer Akdeniz adalarında "Yunan âğûşuna" atılmak için bir hazırlık varsa onu engelleyecek usul merkeziyete bağlılık değil askerî kuvvetlerdir. Askerî kuvvetlerimizin gücü ve kudreti de millî servetimizin yükselmesi ile artar. Milî servetimizi artıracak olan sebepler ise, "Teşebbüs-i Şahsî"nin gelişmesidir. "Teşebbüs-i Şahsî"nin gelişmesini kolaylaştıracak etken idare tarzımızdır. Bu idare tarzı ise, "Adem-i Merkeziyet"tir.*"²³ diyerek cevap vermektedir.

Ona göre merkeziyet demek, "*hürriyetin inhisar altına alınması, çoğunluğu azınlığa çiğnetmek, teşebbüs fikirlerini yok etmektir.*" Adem-i merkeziyet ise, "*teftiş-i millîyi yalnız Meclis-i Meb'ûsân vasıtasıyla İstanbul'da değil fakat mecâlis-i umumiye ile vilayetlerin her tarafında kökleştireceği için Osmanlıların Osmanlı devletine kalben bağlayacak; ticâret-i milliyemize sürekli bir vüs'at vererek harice karşı müttehiden hareket lüzûmunu izhâr ve bu sâyede kavmiyyet rekâbetlerini söndürmeğe en kuvvetli bir vâsıta teşkil edecektir.*" demektir. Yani, adem-i merkeziyet vasıtasıyla Meclis-i Mebûsân tarafından yapılan denetimlerin sadece İstanbul da geçerli olmayacağı, yerel meclislerle her vilayette bunların gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Bu durum da Osmanlı Devleti'nde var olan din, mezhep, kavmiyet gibi farklılıkları ortadan kaldırarak kalben bir birleşme sağlayacaktır. Bu sayede milli ticaret sürekli genişleyecek ve tüm Osmanlı vatandaşları dışa karşı ittifak halinde bir tutum sergileme lüzumunu hissedecektir. Bunun sonucunda da Osmanlı devleti içinde var olan farklı unsurların bir birlerine karşı olan rekabetlerinin azalması ve yok olmasına vasıta olacaktır.

Bu temellendirmeden sonra, Prens Sabahattin Bey'in üzerinde ısrarla durduğu yapısal değişimi gerçekleştirmek için umumi ve hususi hayatta yapılması gereken düzenlemelerin ne olduğu sorusuna geçebiliriz.

Prens Sabahattin Bey'e göre umûmî hayatta yapılacak düzenlemeler;

1- İdare Tarzı; Merkeziyetçilik düsturu yerine Adem-i Merkeziyet düsturunun yerleştirilmesi çerçevesinde değişikliğe gidilmesi. Bu sayede hizmetlerin en uygun ve en yetkili heyetler tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olacaktır. Çünkü yerel

²¹ Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.14.

²² Hüseyin Cahit Yalçın, "İntihabat Entrikaları", *Tanin*, 26 Teşrinî Sâni 1324. Aktaran, M. Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Mezuniyet Hakkında İkinci Bir İzah*, Mahmut Bey Matbaası İstanbul, 1324, s.14.

²³ M. Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Mezuniyet Hakkında İkinci Bir İzah*, s.42. Prens Sabâhaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Ve İzah'lar*, s.100. "Adem-i merkeziyet, tevsî-i mezuniyet ve tefrik-i vezâif demektir. Yalnız tevsî-i mezuniyet adem-i merkeziyet-i idârinin ismi değil, ta'rif. Aralarında bir mübâyenet bulunmamakla beraber matbûatımızda ekseriyâ ta'birle ta'rif karıştırıldığı için ezhân-ı umumiye teşvişe düşüyor." Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsî ve Tevsî-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, s.14.

bazdaki ihtiyaçlar ancak o yerin insanları tarafından tam olarak idrak edilir. Merkezi hükümetin bu ihtiyaçları bilmesi veya idrak etmesi bazen zor olabileceği gibi bazen de gereksiz görülebilir. Aynı zamanda ihtiyaçların hem merkeze iletilmesi hemde merkezden bu ihtiyaçların giderilmesi çok zaman alabilir. Ancak yetkiler ve görevler yerel idarelerde olursa bu sorunların aşılması kolaylaşır.²⁴

2-İnzibât Kuvveti; Halkın hukukunun ve güvenliğinin her türlü tecavüz ve saldırıdan korunabilmesi için bu işlerin yerel idareler vasıtasıyla yerine getirilmesi gerekir.

3-Adliye; Hâkimin en önemli görevi adaletin en iyi ve en hızlı bir şekilde tecelli ettirilmesini sağlamaktır. Hakimlerin seçilmesi memleketin ihtiyaçlarına göre belirlenmeli ve bu sınıfta görev yapacak memurların seçim heyetleri tarafından ehil ve doğru kişilerden bulunması gerekmektedir. Hakimlik mesleğinde bulunan kişilerin aynı zamanda en geniş şekilde tarafsızlığı sağlanmalı ve dokunulmazlıkları gerçekleştirilmelidir. Kısaca yargı bağımsızlığı ve hakimlik teminatının sağlanması gerekir.²⁵

4-Mülkiyet; Osmanlı Devlet yapılanmasında mülkiyet müşterektir. Bunun emeğe dayalı mülkiyeti kazanma yolu ile müşterek mülkiyet yapısında bireysel mülkiyet yapısına geçirilmesi gerekir. Bunun da sağlam kayıtlar altına alınması gerekir.²⁶

5-Memleket Servetinin İşletilmesi ve Bayındırlık İşleri; Şahsî teşebbüsün geliştirilmesi ve bunun önündeki her türlü engelin hükümetler tarafından kaldırılması gerekir. Aynı şekilde ormanlardan, madenlerden ve nehirlerden istifade hususunda kolaylaştırıcı bir idare tarzı izlenmeli ve gerektiğinde yerel idarelerin halledebileceği bir kolaylığa kavuşturulması gerekir.²⁷

6-Eğitim ve Okullar; Eğitim ve öğretim kısaca okullar zamanın ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılmalı ve bireyin oluşması ve bireyin kişiliğinin geliştirilmesine katkıda bulunacak bir şekilde programlanmalıdır. Okullar, insanların memurluk mesleğine girmek için bir basamak olmaktan ziyade ailelerin çocuklarını terbiye ve teşebbüs-i şahsinin gelişmesine bir araç olmalıdır.²⁸

7-Maliye; Yerel İdarelere yetkiler verirken her mahallin bir bütçesi olması gerekir. Bu yolda yeni kanunlar çıkarılmalı ve yerel idarelerin bütçelerinin vergi ve benzeri gelirlerle sağlıklı bir yapıya kavuşturulması sağlanmalıdır.²⁹

Sabahattin Bey'e göre husûsî hayatta yapılacak ıslahatlar;

1-“İlm-i İctima”nın bireysel terbiyesine ilişkin araştırmaları hayata geçirilerek yeni mekteplerin açılması ve yapılacak düzenlemelerin uygulanması gerekir. Aynı

²⁴ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 48-49.

²⁵ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 49-51.

²⁶ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 52-53.

²⁷ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 52.

²⁸ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 53.

²⁹ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 53-54.

şekilde memleketin en uygun yerlerinde tesis edilecek okulların kız ve erkekler için ayrı ayrı vücuda getirilmesi gereklidir.³⁰

2-Anglo-Sakson eğitim tarzı çerçevesinde bireyci ahlak ve düşüncenin geliştirilmesini sağlamak.³¹

3-Gençlerimizin toprağa yerleşmelerinin sağlanarak önündeki engellerin kaldırılarak sağlam bir düzene oturtulması gerekir. Bu sayede bireysel kişilikleri gelişmiş gençlerimiz ailelerinin de yardımıyla zirai yapılanmayı başaracak ve ülkemiz için çok büyük kazançlar meydana gelecektir.³²

Prens Sabahattin'in düşünceleri temelinde ilk kurulan örgüt "Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"dir. Bunun haricinde Sabahattin Bey'in düşünceleri doğrultusunda birtakım örgütler daha kurulmuştur. Kurulan bu örgütler şöyle sıralanabilir:³³

1. Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti: Prens Sabahaddin tarafından teşekkül ettirilen Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti 1906 yılında siyasal hayatına başlamıştır. Bu cemiyetin amacı cemiyetin gazetesi olan Terakki'nin ilk sayısında kaleme alınmıştır.

Terakki gazetesi, ilk sayısında Cemiyetin niçin teşekkül ettiği sorusuna cevap veriyor. Burada Cemiyet'in şimdiye kadar ihmal edilmiş olan dört maksada hizmet amacıyla ortaya çıktığını belirtiyor. Bu dört maksat: 1-Şahsi hürriyetleri ve sosyal saadeti talim eden eğitim sisteminin vatandaşlarımız arasında gerektiği şekilde uygulanması ve aynı zamanda önemli eserlerin kendi lisanımıza çevrilmesi. 2- Osmanlı dahilinde yaşayan çeşitli unsurlar arasında var olan ihtilafların ortadan kaldırılması. 3-Medeni memleketlerde Osmanlı Devleti'nin hukukunun müdafaa edilmesi. 4- Osmanlı devletinin iyi idaresi için gerekli olan teşkilatların kurulmasıdır.³⁴

2. Cemiyeti İnkılabiye : Eylül 1904'de İstanbul'da Mercan İdadisi ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri tarafından kurulan örgüt, daha sonra "Teşebbüs-iş şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin İstanbul şubesi olmuştur.³⁵

3. Osmanlı Ahrar Fırkası: 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Siyasal hayatımızda gerçek anlamda kurulan, belli bir siyasi programı olan ilk siyasal partidir. 31 Mart hadisesinden sonra fırka siyasal hayatta etkisizleştirilmiştir.³⁶

4. Nesl-i Cedit kulübü: "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin devamı olan örgüt 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. 1911'de de kapanmıştır.³⁷

³⁰ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 55-56.

³¹ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 56.

³² Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s. 56-57.

³³ Erkul, "Prens Sabahattin", s.102.

³⁴M. Sabahattin, "Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet", *Terakki*, No:1, Nisan 1906, s. 9.

³⁵ Erkul, "Prens Sabahattin", s. 102.

³⁶ Geniş Bilgi İçin Bakınız: Oğuz Kaan, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.

³⁷ Erkul, *Türk Toplum Bilimcileri*, s. 102-103. Aykut Kansu, "Prens Sabahaddin'in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı -Muhafazakâr Düşüncenin İthali", *Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004, s. 164.

5. Milli Ahrar Fırkası: 1919'da İstanbul'da kurulan örgüt, programında "Adem-i Merkeziyet" düşüncelerine yer vermiştir³⁸.

6. Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti³⁹

7. Hürriyet ve İhtilaf Fırkası: Prens Sabahattin'in düşüncelerinin bir bölümünü savunan ancak doğrudan savunmayan, İttihat ve Terakki'ye karşı olanların kurduğu bir örgüttür.

3. BİREY DEVLET GÖRÜŞÜ

Asya ile Avrupa'nın doğu ve güneyi, Afrika, Orta ve Güney Amerika milletleri kollektivist yapıya dayalıdır. ⁴⁰ Kollektivist toplum kendine bağlı olan insanları üretimden çok tüketime yönelttiği için sosyal yetenek ve kişiliğin gelişmesine engel olmaktadır. Bunun sonucu olarak kendi kişiliklerini geliştirmeyen insanlardan kurulu statik bir toplum meydana gelir. Böylece üretim kabiliyetleri zayıf toplumlar ortaya çıkar.

Bu açıklamalardan sonra Prens Sabahattin "*neden Doğu geçici bir pırlıttan sonra bu kadar yoksul ve geri, Batı ise o kadar zengin ve gelişmiş?*" diye sormakta ve bu soruyu kuramsal kabulü doğrultusunda şöyle cevaplandırmaktadır: "*Çünkü Doğu tümmüyle kollektivist yapının, Batı ise özellikle bireyci yapının etkisi altındadır.*" Doğu ile Batı arasındaki farklılığın temelinde "*Doğuda topluluğun, Batıda ise bireyin üstün olması*" yatmaktadır. Ona göre sorunlarımız Doğulu bir toplum olduğumuzdan yani kollektivist yapımızdan kaynaklanmaktadır. ⁴¹

Prens Sabahattin Bey, Osmanlı toplumunun kollektivist bir yapıya sahip olduğunu belirttikten sonra devletin kurtarılmasının en önemli faktörlerinden birinin bireyci bir sosyal yapının tesis edilmesi gereğine vurgu yapmaktadır. Yani Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunun reçetesi olarak idari sistemin değiştirilmesinden ziyade toplumsal yapının değiştirilmesi ile mümkün olacağını ifade etmektedir. ⁴² Sabahattin Bey, Osmanlı Devleti gibi kollektivist toplumlarda merkeziyetçi yönetimlerin egemen olduğunu ve bu yapının da bürokrasi eli ile gelişmenin önünde bir engel olarak durduğunu belirtmektedir. Sabahattin Bey, bürokratik çıkmazların ekonomik, toplumsal, siyasal ve yönetim alanlarındaki etkisinin fazla olduğunu ve bunun neticesinde hizmetlerin etkin ve çabuk bir şekilde halka ulaştırılamadığını ileri sürmektedir. Bunun etkin bir hale getirilmesi için de merkeziyetçi yönetimden adem-i merkeziyet çerçevesinde yerinden yönetim biçimine geçmeyi önermektedir. ⁴³

Prens Sabahattin Bey, Terakki gazetesinin ilk sayısında Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet isimli makalesinde Avrupa'nın her yerinde adem-i merkeziyet ile ida-

³⁸ Erkul, "Prens Sabahattin", s. 103.

³⁹ Erkul, "Prens Sabahattin", s. 103.

⁴⁰ Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, s.25.

⁴¹ Erkul, "Prens Sabahattin", s. 126-127.

⁴² Erkul, "Prens Sabahattin", s. 126.

⁴³ Erkul, "Prens Sabahattin", s. 126-127.

re olunan devletleri görmelerinin mümkün olduğunu ifade ettikten sonra “*adem-i merkeziyet ile usul-ü merkeziyet arasında hürriyet ile istibdat*” kadar farkın var olduğunu belirtmektedir. Meşrutiyet idarelerinin ya merkeziyete yada adem-i merkezi idarelere dayandığını belirttikten sonra Anglo- Sakson unsurunu farklı kılan temel nedenlerin başında şahsi teşebbüs ve şahsi hürriyetlerin geldiğini ifade etmiştir. İngiltere’de geçerli olan şahsi teşebbüs ve şahsi hürriyetlerin adem-i merkeziyeti, adem-i merkeziyetinde meşrutiyeti kuvvetlendirdiğini dile getirmiştir. Avrupa’daki devletlerin İngiltere’yi örnek alarak meşrutiyet idareleri kendi ülkelerinde uygulamaya başladıklarını söyledikten sonra bu devletlerdeki hükümdarların keyfi kararlar vermeleri tam olarak giderilemediğinden dolayı tahakkümün parlamento istibdadı olarak devam ettiğini belirtmiştir. Ancak Sabahattin Bey, bu durumun bile bizdeki kadar kötü olmadığını kısaca şu şekilde ifade etmektedir. Avrupa’daki hükümetler, vatandaşlarının özel hayatlarına bizdeki kadar müdahale etmediklerinden dolayı merkeziyet usulü bu memleketlerde daha az tahribat yapmıştır. Merkeziyetle yönetilen ülkelerde idare ister tek kişi yani hükümdar veya kral ister “beş yüz kişi” yani “parlamento” tarafından idare olunsun neticede ikisinde aynı kapıya çıkacağını ve “istibdat” rejiminin var olacağını ifade eder. Böyle devletlerde değişenin “keyfiyet değil kemiyet” olduğunu ileri sürer.⁴⁴ Bunun önüne geçmenin yolu özellikle İngiltere’de var olan şahsi teşebbüs ve şahsi hürriyetlerin Osmanlı devletlerinde güçlendirilmesidir.

Sabahattin Bey’e göre merkeziyet usulünde hizmetler memurlar vasıtasıyla yapılmaktadır. Böyle toplumlar da memur ihtiyacı önemli derecelerde artmaktadır. Sabahattin Bey’e göre bir toplumda memurların çoğalması demek merkeziyet ve kamu iktidarının giderek güçlenmesi demektir. Merkezi idarenin güçlü olduğu toplumlarda sistemin devamını sağlayacak eğitim sistemi kaçınılmaz olarak hâkim olacaktır. Bunun sonucunda da bireylerin kişisel gelişimleri sekteye uğratılacak veya engellenecektir. Böylece birey her şeyi toplum ve devletten bekler hale gelecektir.⁴⁵

Memurluk konusunda diğer devletlerle Osmanlıyı karşılaştıran Prens Sabahattin Bey şöyle demektedir: “*Vakia her memlekette memurlar vazifeleri icabı, istibdada alet olagelmışlerdir. Fakat tesirleri hiçbir yerde bizdeki kadar menfi değil. Çünkü bizde bu menfi tesiri şahsi teşebbüsleri ile tadil edecek işlek bir sınıf yok. Cemiyetin bu faal sınıfını teşkil etmeğe en müsait olan fertleri hep memur oluyor ve hükümetin himayesi altında bir müstehlik sınıf vücuda getiriyor.*”⁴⁶

Sabahattin Bey’e göre memurluk; fikirlerin sorgulanması, teşebbüs ve mesuliyet fikirleri gibi her hükümet adamında var olması gereken vasıfların gelişmesi yerine onların izalesine sebep olmaktadır. Çünkü memurlar hazineye kendilerine verilecek olan maaşlar ile geçimlerini temin ettiklerinden dolayı makamlarını

⁴⁴ M. Sabahattin, “Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet”, *Terakki*, No:1, Nisan 1906, s.9.

⁴⁵ Mithat Baydur, “Geçmişten Günümüze Prens Sabahattin ve Adem-i Merkeziyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, S. 22, Bahar 1993, s.41.

⁴⁶ Sabahattin, *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son İzah*, 5. Mektup, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1327, s.63.

korumak için merkezin emirlerine riayet edeceklerdir. Bundan dolayı bireylerde gelişmesi gereken bazı şahsî hususiyetler gelişmeyecektir.⁴⁷ Bu durumdan kurtulmanın yolu kendi kendini yenileme ve geliştirme yeteneğinden yoksun olan bürokrasi yerine toplum biçiminin yeniden inşa edilmesi, örgütlenme sisteminin geliştirilerek dünya ile kaynaştırılmış aydınlar ve yöneticiler zümresinin meydana getirilmesidir.

Osmanlı imparatorluğunda tarımcılığa dayalı merkeziyetçi bir yapı mevcuttur. Bu durumda yüksek gelir seviyelerine sahip memur tipini ortaya çıkarmıştır. Aileler de, çocuklarını varolan eğitim kurumları ile memurluk mesleğine yerleştirmek amacıyla yetişmelerini istiyorlardı. Böylece birey, toplum ve devlet karşısında ezilerek her şeyi bu kurumlardan bekler hale geliyordu. Neticede özel hayat, kamu hayatı karşısında güçsüzleşiyor ve merkezî iktidarın gücü artıyordu. Neticede bireyin özgürleşmesinin önündeki engeller çoğalıyordu.⁴⁸

Sabahattin Bey'e göre hem toplumun hem de ailenin temeli bireylere dayanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, hem toplum hayatında hem de aile hayatında bireyin yerini çok iyi anlamak gerekir. Bireyin toplum içindeki görevlerini, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerini, davranışlarını, tutumlarını ve sorumluluklarını incelemek ve açıklamak gereklidir. Sabahattin Bey, toplum için bireyin varlığı değil, birey için toplumun varlığının gereğinin altını çizer. Devlet, insanların bir arada bulunmaları ve birlikte yaşamalarından dolayı doğmuştur. Bunun için her bireyin hakları ve varlık ilkelerinin düzenlenmesi gerekir. Bireyin mutluluğunun sağlanması devletin temel görevleri arasında yer alır. Sabahattin Bey'e göre devlet ve toplum ancak bireylerin varlığı ve hakları ile açıklanabilir. Bir toplum ve devlette bireyler sağlam, yetenekli, yetişkin ve başarılı olursa o toplum ve devletin bütünlüğü ve sürekliliği sağlanmış olur.⁴⁹

Prens Sabahattin Bey, otuz sene süren "idare-i keyfiye"nin doğrudan doğruya sosyal hayatımızın zafiyetinden doğduğunu ve bu "ictimai hastalığımızın" ilmi bir teşhisinin yapılmadıkça yapılan ıslahatlar başarılı olamayacağını ifade eder. Prens Sabahattin Bey, sosyal hayatımızın daha güvenli bir şekilde geliştirilmesi için idare ile ilgili bazı özel kanunların var olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu durumu "bilmek, kendi kendimizi idare etmek, bilmemek ise körü körüne idare olunmaktır" sözü ile veciz bir şekilde ifade etmiştir.⁵⁰

Osmanlı toplumun kolektivist bir yapıya sahip olduğunu belirttiikten sonra devletin kurtarılmasının en önemli faktörlerinden birinin bireyci yapıya geçmekte

⁴⁷ Sabahattin, *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son İzah*, 5. Mektup, s.63. Prens Sabâhaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Ve İzah'lar*, s.44.

⁴⁸ Cenk Reyhan, "Türk Siyasal Düşüncesinde Yol Ayrımı; Aykırı Bir Aydın Prens Sabahattin ve Düşüncesi", *Türkiye Günlüğü*, S. 22, Bahar 1993, s.123.

⁴⁹ Cengiz Çağla, "Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey", *Türkiye Günlüğü*, S.26, Ocak-Şubat 1994, s.32.

⁵⁰ Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır? Ve İzah'lar*, ss.9-16.

bulur. Ona göre, Osmanlı Devletinin kurtuluş reçetesi idari sistemin değiştirilmesinden ziyade toplumsal yapının değiştirilmesi ile mümkün olacaktır.⁵¹

Prens Sabahattin Bey, devlet müdahalesi, ticari ve iktisadi faaliyetleri kısıtlayıcı yöntemler, devlet yönetiminde baş gösteren iltimaslar ve yolsuzluklar ancak bireye gereken önemin verilmesiyle ortadan kalkacağını savunur.

SONUÇ

II. Meşrutiyetin ilanına kadar çeşitli yollarla istibdada karşı mücadele vermeye çalışan Prens Sabahattin, hem Jön Türk grupları arasında işbirliğinin kurularak güçlendirilmesine ve hem de Türk dünyasını Batı'da tanıtmaya çalışmıştır. Onun idaresinde oluşan bir cemiyet, cemiyetin fikirlerini yaymaya çalışan bir yayın organı vücuda getirilmiştir. I. Jön Türk kongresine sunulan beyannamesinin başında, hürriyet ve istibdadın tarihi olayların sebebi olduğunu bu durumun giderilerek ortadan kaldırılması için yapılacak şeyin memlekette hürriyet ve adaletin tesis edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Prens Sabahattin'in kollektivist yapıdan bireyci yapıya geçmek için geliştirdiği bazı temel kavramlar onun düşüncesinin de temellerini oluşturmaktadır. Öyle ki, I. Jön Türk Kongresi'nden sonra kurduğu örgüte isim olarak bu kavramları içeren bir ad vermiştir: Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti.

Prens Sabahattin Bey'in düşünce sistemine hakim olan prensiplerin başında kurmuş olduğu cemiyete de ismini veren şahsi teşebbüsün geliştirilmesidir. Bir diğer düşüncesi de, idarelerin keyfi uygulamalardan kaçınmak için idarelerin yetkilerinin sınırlanması, bireyin haklarını bilmesi gerekmektedir. Bireylerin sürekli üretimde bulunarak kendi başına ayakta kalması gereğine vurgu yapmıştır. Buda piyasa ekonomisini netice verecektir. Çünkü birey ürettiği malları elinden çıkarmak için bir piyasaya ihtiyaç duyacaktır. Yani Prens Sabahattin Bey'in düşünce sisteminde birey, bireysel girişim ve hukukun üstünlüğüne dayalı olarak hak ve hürriyetler hep ön plandadır. Bu düşünce yapısı da Sabahattin Bey'i Türkiye'de Liberal düşünürlerin öncülerinden biri yapmaktadır.

Sabahattin Bey, toplum için bireyin değil, birey için toplumun varlığının gerekli olduğunu belirterek bireyi, toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartmaktadır. .

⁵¹ Ali Erkul, "Prens Sabahattin", s.126.

KAYNAKLAR

- Abadan, Yavuz, *Siyasi Teori Açısından Türkiye’de Adem-i Merkeziyet Problemi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XX, Aralık 1965. (s.29-43)
- Baydur, Mithat, “Geçmişten Günümüze Prens Sabahattin ve Adem-i Merkeziyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, S. 22, Bahar 1993. (s.40-45)
- Bayraktar, Bayram, “Günümüzde Yeniden Değerlendirilmesi Gereken Bir Düşünür: Prens Sabahattin Bey”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S.29, Ankara, 1997. (s.51-61)
- Budak, Muzaffer, *Toplumbilimci Prens Sabahattin*, İstanbul, 1998.
- Çağla, Cengiz, “Bir Türk Aydını Olarak Prens Sabahattin Bey”, *Türkiye Günlüğü*, S.26, Ocak-Şubat 1994. (s.30-34)
- Demir, Fevzi, “İttihat ve Terakki’nin Birey ve Toplum Anlayışı”, *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 1, 1997. (s.54-62)
- Durukan, Kaan, “Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası” *Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004. (s.143-155)
- Ege, Nezahat Nureddin, *Prens Sabahaddin’in Hayatı ve İlmi Müdafaları*, İstanbul, Güneş Neşriyat, 1977.
- Erkul, Ali, “Prens Sabahattin”, *Türk Toplumbilimcileri*, Haz. Emre Kongar, C.1, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982. (s.83-154)
- Fındıkoğlu, Z. Fahri, “Le Play Mektebi ve Prens Sabahaddin”, *Türkiye Harsı ve İctima-i Araştırmalar Dergisi*, İstanbul, 1945.
- Kaan, Oğuz, *II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.
- Kansu, Aykut, “Prens Sabahaddin’in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı – Muhafazakâr Düşüncenin İthali”, *Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004. (s.277-295)
- M. Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, Dersaadet, Matbaa-i Kütüphane-i Cihan, 1324.
- M. Sabahattin, “Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet”, *Terakki*, No:1, Nisan 1906.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.
- Prens Sabâhaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzah’lar*, Çev. Fahri Unan, Ankara, Ayraç Yayınları, 1999.
- Prens Sabahattin, *Görüşlerim*, Haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, Burç Yayınları, 1999.
- Reyhan, Cenk, “Prens Sabahattin”, *Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Ed. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2004. (s.146-151)
- Reyhan, Cenk, “Türk Siyasal Düşüncesinde Yol Ayrımı; Aykırı Bir Aydın Prens Sabahattin ve Düşüncesi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 22, Bahar 1993. (s.121-126).
- Sabahattin, *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son İzah*, 5. Mektup, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası, 1327.
- Sabahattin, *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında İkinci Bir İzah*, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası 1324.
- Toros, Taha, “Prens Sabahattin” , *Milliyet Gazetesi*, 18 Şubat 1978.

